

SÖZCÜK BİRİMLERİN ÜSLUP OLUŞUMUNA KATKISI II

İbrahim KARAHANCI*

Geliş Tarihi: Ocak, 2017

Kabul Tarihi: Haziran, 2017

Öz

Dil biliminin sistemli inceleme düzlem ve yöntemleri, akademik üslup bilgisi araştırmalarında beklenen nesnellığe uygun zemin oluşturmaktadır. Birtakım sıklık, dağılım ve birleşimler sonucunda belirginleşen üslup, özellikle sözcük ve cümle düzeyinde kendini göstermektedir. Bu dil birimleri, dilin mevcut olanakları içinde tercihe açıklık ve seçmeli dil değişkenliği göstermesi açısından zengin malzeme içeriğine sahiptir ve eserde yansıtılan özgün yapıyı -üslubu- doğrudan etkilemektedirler. Sözcük bilgisinin alt inceleme birimlerinden zarflar, bağlaçlar, edatlar, zamirler, ünlemler ve eylemler; önemli üslup belirleyiciler olarak öne çıkmaktadırlar. Kendi içlerinde oluşturdukları işlevsel ve kategorik inceleme alanlarıyla metnin anlatım bütününe pek çok açıdan katkı sağlamaktadırlar. Kullanımsal ortamlarında değerlendirilip sayısal verilerin somut aracılıklarıyla yorumlanan bu dil birimleri, kapsamlı üslup tasviri için değerli görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Üslup, dil, nesnellik, üslup oluşumu, sözcük bilgisi.

THE CONTRIBUTION OF WORD UNITS TO STYLIZATION II

Abstract

Systematic analysis levels and methods of linguistics form the basis for the expected objectivity in academic stylistics researches. The style that becomes evident as a result of a number of frequencies, distributions and combinations, especially at the level of words and sentences. These language units have rich material content in terms of its preference for openness and selective language variability within the available possibilities of language, and directly influencing the originality of the author's work, style. Adverbs, conjunctions, prepositions, pronouns, exclamations and verbs of sub-study units of lexicology stand out as important stylists with their widespread use. With their functional and categorical study areas, these contribute to the narrative of the text in many ways. These language units, which are evaluated in the use environment and interpreted by concrete means of numerical data, are considered valuable for the comprehensive stylistic description.

Keywords: Style, language, objectivity, stylization, lexicology.

1. GİRİŞ

Üslup¹, hakkında çok çeşitli görüş, düşünce ve uygulamaların bulunduğu oldukça geniş bir kavramdır. Tarihsel süreçte Batı'da *Retorik*, Doğu'da *Belagat* alanında ele alınan bu kavram,

* Arş. Gör.; Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ikarahanci@uludag.edu.tr.

¹ Alandaki çok seslilik içinde araştırmacılar, kendi bakış açıları ve uzmanlık alanlarından hareketle tanımlar geliştirmişlerdir. Eldeki çalışmanın amacı ve yöntemine uygun, dili ve dil kullanımını öne çıkaran tanımlardan

XX. yüzyılla birlikte çağdaş dil bilimi ve edebiyat bilimi eksenli incelemelere *Stilistik* (üslup bilgisi) adıyla konu olmuştur. Aytaç, üslup bilgisini (stilistik) “yazılı ve sözlü dil ürünlerinin üslubunu araştırıp özelliklerini ortaya çıkarma ve (veya) iyi ve doğru üslûpla yazmak, konuşmak için yol gösterme amacını taşıyan uzmanlık dalına verilen isim” şeklinde tanımlar (Aytaç, 2009: 77).

Üslup bilgisinin dil bilimsel boyutu göz önünde bulundurulduğunda² Saussure’ün dil olgularının tümünü belirtmek için kullandığı *dilyetisi (language)* ve onun iki bileşeni olan toplumsal nitelikli *dil (langue)* ve bireysel nitelik taşıyan *söz (parole)* kavramlarına dikkat çekilebilir. “Dil”in üslupla olan ilişkisi “söz” aracılığıyla kurulmaktadır. Dil dizgesinin kullanılışı demek olan “söz”; dilin bir bölümünü geçici olarak eylemli kılar, örneğin somut cümleler kurulmasını sağlar, bireye dili kullanma olanağı veren çeşitli bildirişimlerle bunları dışa ileten anlaksal ve fiziksel bir düzenek içerir (Vardar, 2001: 45-46).

Üslup kavramına, “zihinde var olan tercihe açık mevcut dil olanaklarından bilinçli / bilinçsiz olarak seçilen dil birimlerinin / dilsel özelliklerin kişiye özgü kullanımının³ yoğunlaşmasından doğan özgün bir yapı” (Karahancı, 2016: 155) şeklinde yaklaşıldığında özellikle sözcük ve cümle birimlerinin üslup oluşumunda etkin rol oynadıkları gözlenmektedir. Bu dil birimlerinin, dilin mevcut olanakları içinde tercihe açıklık ve seçmeli dil değişkenliği açısından zengin malzeme içeriğine sahip olmalarının yanı sıra hem kendi aralarındaki hem de birbirleriyle olan sıkı ilişkiyle yazarın eserinde yansıttığı özgün yapıyı -üslubu- doğrudan etkiledikleri görülmektedir. Bu düşünceden hareketle eldeki çalışmada uygulama nesnesi olarak seçilen metnin⁴ bütün sözcük tür / görevlerinin üslup değeri açısından incelenmesi, hacmi

---

bazıları şu şekilde sıralanabilir: Dilin mevcut olanaklarından bir dizi dilsel özelliğin -bilinçli ya da bilinçsiz- seçimidir (Crystal, 1992: 66’dan aktaran Talun İnce, 2011: 107). Dilsel bir eylemin sonucu olarak uygulamada kasıtlı / bilinçli olarak yoğunlaştırılmış ifade tarzıdır (Sowinski, 1991: 164’dan aktaran Talun İnce, 2011: 113). Tercihe açık olan dil bilimsel özelliklerin seçimi ve düzenlenmesidir (DeVito, 1967: 249). Hedef birime vermek istediği mesajı en etkili şekilde aktarabilmek için, kaynak birimin dilin ifade imkânlarını özgün ölçütlerle seçip kullanmak suretiyle anlatıma kattığı kişisel nitelikteki özelliklerin bütünüdür (Divlekci, 2008: 251). Sanatkârın, ferdi bir duyuş tarzı ve kompozisyona sahip muhtevayı, kelimeden cümleye kadar uzanan dil unsurları aracılığıyla ve belli bir yapı bütünlüğü içinde ferdi ve orijinal bir biçimde ifade etmesidir (Çetişli, 2008: 88). Bir metindeki dil kullanımının, bir yazar ya da döneme özgü dil özelliklerinin tümüdür (İmer vd., 2011: 50). Duygu ve düşünceleri ifade etme şekli, kelimelerin seçiminden onların terkibine, cümle ve paragraflar haline gelişine, söz ve yazı sanatlarıyla günlük dilin dışına çıkmadır (Kahraman, 2012: 387). Konuşmacının ya da yazarın düşünme, söyleme, yazma biçimi, sözcükleri kullanma ve herhangi bir olayı anlatma yoludur (Özünü, 2015: 415).

² Stilistiğin dil bilimi ile edebiyat biliminden hangisini doğrudan ilgilendirdiği konusu tartışmalıdır. Her iki bilim dalının üslup ve üslup bilgisi (stilistik) kavramından anladıklarının ayırımı. Hatta Bernd Spillner, stilistiğin en az üç bileşeni içerdiği söyler: 1) Dilbilimsel, 2) İletişim bilimsel, 3) Edebiyat bilimsel estetik (Aytaç, 2009: 77).

³ Tanımdaki “dil birimlerinin / dilsel özelliklerin kişiye özgü kullanımı”, *bireysel dil* terimini çağırıştırır. Uluoğlu, *bireysel dil, bireysel üslup ve dilsel kişilik* kavramlarının birbirine çok yakın, fakat eşanlamı olmadıklarının altını çizer. Bunların arasında bireysel dilin, genel bir dilbilimsel terim olarak dil biliminde uzun süredir varlığını sürdürdüğünü, en genel biçimde “ayrı olarak her insanın kendine ait dil özelliklerinin toplamı” olarak tanımlanabileceğini söyler (Uluoğlu, 2015: 42).

⁴ Seçilen metin, Ahmet Ümit’in *Şeytan Ayrıntıda Gizlidir* başlıklı kitabının 79-95. sayfaları arasında yer alan aynı adlı öyküsüdür.

bakımından bir makalenin sınırlarını aşacağı için çalışmanın ikiye ayrılması düşünülmüştür⁵. İlk çalışmada dilin genel özelliğinin doğal bir sonucu olarak metinde yüklü malzeme veren *adlar* ve *sıfatlar* incelenmişken, bu çalışmada *zarflar*, *bağlaçlar*, *edatlar*, *zamirler*, *ünlemler* ve *eylemler* değerlendirilmiştir.

İlk çalışmayla aynı amacı ve yöntemi paylaşan bu yazıda değerlendirilen sözcük birimlerden hareketle şu araştırma sorularına cevaplar aranacaktır:

1. Yazarın kişisel dil kullanımı / üslubu belirlenirken zarflar, bağlaçlar, edatlar, ünlemler ve eylemler, hangi özellikleriyle, nasıl öne çıkmaktadır?
2. Zarfların işlevsel kullanımlarının üslup oluşumuna katkısı nedir?
3. Bağlaçların üslup aracı hâline gelerek metnin anlatım bütününde oluşturdukları etki nasıl belirlenebilir?
4. Zamirlerin üslup bileşeni biçiminde belirginleşmesi, hangi kullanımların sonucunda mümkün olabilmektedir?
5. Edat ve ünlemlerin metinde kurulan anlam ilişkisine katkıları nelerdir, bunlar nasıl belirlenebilir?
6. Eylemler, üslup açısından nasıl incelenebilir? Birtakım kavram alanları altında toplanan eylemlerin metnin anlatım bütününde oluşturdukları etkiler nelerdir?
7. Yazarın tercih ettiği tüm sözcüksel dil birimleri bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde dil bilimsel inceleme yöntemlerinin üslup çözümleme çalışmalarına katkıları nasıl değerlendirilebilir?

2. İNCELEME ve BULGULAR

2.1. Zarflar

Eylemleri çeşitli yönlerden etkileyip anlamlarını daha belirgin duruma getiren, Türkçede yapı ve işlevce oldukça zengin bir kapsama sahip olan zarfların üslup değerleri, metindeki kullanımlarıyla belirginleşir. Bu belirginliğin özelleşmesi, sözcüklerin yükledikleri işlevlerle doğrudan ilişkilidir.

Pek çok çalışmada zarflar işlevlerine göre sınıflandırılmıştır⁶. Bunların içinde ayrıntıya inme açısından en kapsamlı çalışmalardan biri Karpuz'a aittir. Araştırmacının sınıflandırması şu

⁵ Ad ve sıfatları inceleyen ilk çalışma, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisinin* Aralık 2016 sayısının 1731-1747 sayfaları arasında "Sözcük Birimlerinin Üslup Oluşumuna Katkısı I" başlığıyla yayımlanmıştır.

⁶ Benzer, kendisinin de *tutum zarfı* biçiminde yeni bir zarf sınıfı ileri sürdüğü çalışmasında, bu konuyla ilgili daha önceden yapılmış belli başlı sınıflandırmaları sıralamıştır (Benzer, 2012: 77).

şekildedir: yer-yönelme, hâl (durum), zaman, sebep (neden), şart (koşul), benzetme, vasıta (araç), nicelik, hâl-zaman, birliktelik, karşılaştırma, sıralama, karşıtlık, görelilik, karşılıklılık, tekrar-hâl (Karpuz, 2000: 41). Eldeki çalışmada zarfları kullanıldıkları metin içerisinde ele alan ve biçim-sözdizimsel bir çerçevede değerlendiren işlev esaslı bu sınıflandırma tercih edilmiştir. Yapılan tarama sonucunda metinde toplam 404 zarf görevinde sözcük tespit edilmiştir. Bunların işlevlerine göre sayısal dağılımı şöyledir:

Tablo 1: Zarfların istatistiksel görünümü

Durum (hâl) bildiren zarflar	124	% 30,7
Zaman bildiren zarflar	79	% 19,5
Yer-yönelme bildiren zarflar	76	% 18,8
Miktar (nicelik) bildiren zarflar	32	% 7,9
Neden (sebep) bildiren zarflar	24	% 5,9
Karşılıklılık bildiren durum zarflar	22	% 5,4
Araç / aracılık (vasıta) bildiren zarflar	15	% 3,7
Benzerlik bildiren zarflar	9	% 2,2
Koşul (şart) bildiren zarflar	8	% 2,1
Birliktelik bildiren zarflar	7	% 1,9
Görelilik (bakımından) bildiren zarflar	4	% 1,0
Tekrarlama (tekrar-hâl) bildiren zarflar	3	% 0,7
Karşılaştırma bildiren zarflar	1	% 0,2
TOPLAM	404	% 100

2.1.1. Durum (Hâl) Bildiren Zarflar

Yüklemdeki iş, oluş ya da hareketin oluşma biçimini / durumunu gösterirler. Metinde toplam zarf kullanımının % 30,7'sini (124) oluşturarak belirli bir üslup değişkeni olarak öne çıkmışlardır. Bu sonucun çıkmasında yüklemdeki eylemin oluşma biçiminin / durumunun çoğunlukla ulaç öbekleri aracılığıyla gösterilmesi önemli rol oynamıştır. Toplam 124 durum zarfının 51'i (% 41,1) bu şekilde oluşmuştur.

Abdülbaki saygıyla yanıma yaklaşarak, yalvaran gözlerle yüzüme baktı. (81. s.)⁷

Ceset tam bu yıldızın üzerine bağlanmıştı. Sanki bu ürkütücü şekilde uyum sağlayıp yıldızın bir parçası olmuştu. (81. s.)

Abdülbaki hiç duraksamadan yanıtladı. (83. s.)

Yazar, durum zarfı görevindeki ulaç öbekleri ve oluş ya da durum eylemlerinin yönetimindeki durum zarflarıyla yüklemdeki iş, oluş ya da harekete açıklık kazandırmıştır. Bu yolla betimlemelerini yoğunlaştırarak duygu ve düşüncelerini ayrıntılı hâle getirmiştir. Dil bilgisel olarak eylemdeki yargının zorunlu kılmadığı bu türden zarfların sıklığı, bunların arasında da durum bildirenlerin ağırlığı yazarın, okuyucunun gözünde canlandırmak istediği resme somutluk ve netlik kazandırmak istediğinin göstergesidir. Özellikle duyguya yönelik içsel odaklamalarla öznel dil kullanımının önemsendiği gösterilmiştir.

“Bismillahirrahmanirrahim,” diye Abdülbaki korkuyla mırıldanmaya başladı. (81. s.)

“Motosikletle rahatça İstanbul’a uğrayıp Bursa’ya dönebilirsin.” (87. s.)

Ali’yle odayı didik didik aradık ama not defterini bulamadık. (92. s.)

2.1.2. Zaman Bildiren Zarflar

Eylemde soyut olarak bulunan zaman kavramının somutlaşmasına hizmet eden zaman zarfları, eylemlerin zamanda yerini göstererek onları sınırlayan, belirleyen ya da kesinleştiren sözcükler ve sözcük öbekleridir. Zaman kavramının soyut ve göreceli olduğunu söyleyen Korkmaz, dilin bu sınırsız süreci birtakım parçalara ayırarak adlandırdığını altını çizer. Her bir zaman kesitinin daha dar kapsamlı, sınırlayıcı ve belirleyici sözlerle ifade edilmesi, dilde çok çeşitli nitelik ve özellikte zaman zarflarının bulunmasına neden olur (Korkmaz, 2009: 495).

Metinde geçen zaman zarflarının bir kısmı ulaç öbeklerinden oluşmuştur. Bunlar, yüklemdeki yargının gerçekleştiği zamanı eylem odaklı olarak belirlemişlerdir. Bu eylem odaklılık, öbekte sözü edilen ifadenin zaman açısından vurgulanmasını sağlar. Ulaç öbeğinin yöneldiği yüklem eylem odaklı bir yapıyla desteklenmesi, yazarın harekete dayalı betimlemelerine güç vermiştir. Durum zarflarında da aynı şey söz konusudur ve yazarın iş, oluş ya da hareketi bu iki dil biriminden yararlanarak öne çıkarması önemli bir üslup malzemesi oluşturmaktadır.

“Bir tür şeytan ayini olduğunu sanıyoruz,” deyince şaşkınlığı iyice arttı. (91. s.)

Resul’ün yatak odasını aradık, hiçbir şey bulamadık, salona geçtiğimizde telefon çalmaya başladı. (92. s.)

Kapının yanındaki elektrik düğmesine dokununca içerisi aydınlandı. (80. s.)

⁷ Örnekler yüzey yapı görünümünde verilmiştir ancak değerlendirme eksilteler hesaba katılarak yapılmıştır.

Eserde zamandaki gidiş-gelişler, genelde belirgin bir zaman dilimini gösteren zarflarla gerçekleştirilmiştir. Günlük dilde takvim unsuru olarak genelgeçer kullanımları bulunan bu zarflar, anlatılanların okuyucunun zihninde somutlaşmasına kolaylık sağlamıştır. Bazen tek bir sözcükten bazen de sıfat tamlaması ya da edat öbeğinden oluşan bu dil birimleri, fazladan bilgi şeklinde cümleye bilinçli olarak sokulmuş izlenimi uyandırmaktadır.

“*Bir ay önce vefat eden Resul Abimin kızıydı.*” (81. s.)

“*O sıralar Büşra üniversiteye gitmeye başlamıştı.*” (82. s.)

“*Şimdi o apartman sana mı kalacak?*” diye araya girdi Ali. (84. s.)

2.1.3. Yer-Yönelme Bildiren Zarflar

Metinde, cümledeki yargının veya yargıların yüklem anlamlarını yer, yön açısından belirleyen (Kocapınar, 2008: 25) yer-yönelme zarfı görevinde 76 (% 18,8) sözcük / sözcük öbeği geçmektedir. Bunların yer ya da yön gösterme özellikleri ele alındığında yer bildirenlerin yüklemde işaret edilenlerin buldukları / ayrıldıkları yerleri, yön bildirenlerinse doğruldukları yönleri gösterdikleri anlaşılmaktadır. Eserde eylemin gerçekleştiği yeri zarf görevinde niteleyen bulunma işlevinde 43, ayrılma işlevinde 4, yönelme işlevinde 29 sözcük ya da sözcük öbeği kullanılmıştır. Cins adlar ve niteleme sıfatları incelenirken mekân / yer / yön kavram alanına giren adlar ve bunların bulunma nitelikli sıfat kullanımlarının dikkat çekici bir sıklıkta olduğu belirlenmişti. Burada da bu tespitlere ek olarak bulunma işlevinde yer zarflarının önemli bir üslup özelliği sergilediği gözlenmektedir.

Karanlık olduğu için gösterdiği yerde hiçbir şey göremiyorduk. (80. s.)

Maktul salonun ahşap zemininde sırtüstü yatıyordu. (80. s.)

Afişe göre, bugün Bursa’da konserleri vardı. (83. s.)

Sıklık bakımından bulunma işlevli zarfları eylemin yönünü gösteren zarflar izler. Bulunma işlevi anlatımda daha çok durağan bir izlenim uyandırırken yönelme işlevi hareketliliğin öne çıkarıldığını düşündürür. Mekân algısını yönettikleri için birbiriyle yakın ama anlatımda okuyucuda bıraktıkları etki bakımından karşıtlık ilişkisi içinde bulunan bu iki işlevin birbirini tamamladığı görülmektedir.

Meslek hayatımda yüzlerce kez cinayet mahalline gitmiş, cesetlerle karşılaşmışım ama bu tür bir manzarayla ilk kez yüz yüze geliyordum. (80. s.)

Elleri ve ayakları yana gerilerek, yere çakılmış kalın mıhlara iplerle bağlanmıştı. (80. s.)

Bana doğru döndü. “Duydunuz mu Amirim, şeytana tapanlar da çeşit çeşitmiş.” (87. s.)

Mekân / yer / yön algısının içeriği, anlatımın belirginleşmesinde önemli rol oynar. Bu içerikten kasıt, ne tür bir mekân / yer / yöne işaret edildiğidir. İki ayrı *ev, merkez* (Emniyet Müdürlüğü), *bar* metinde geçen ana mekânlardır. Bunların birtakım özellikleri zarflar aracılığıyla seçilerek okuyucu iç mekâna odaklanmaya çalışılmıştır: *kapının yanı, salonun ahşap zemini, yatak odası, bu oda, yıldızın uçları, bu yıldızın üzeri, zilin üstü, kapıdan içeri, bir köşe, tezgâhın öteki tarafı, tezgâhın üzeri, arkadaki küçük oda, salon vb.* Öznenin gerçekleştirdiği yargıyı ayrıntılandıran bu yapılar, anlatımın kapalı mekâna yönelmesini sağlar, belirginlik düzeyini arttırır. Daha çok dış mekân algısı uyandıran yer-yönelme zarfı görevindeki *Almanya, İstanbul, Bursa, Eskişehir, Aksaray, semt, yabancı diyarlar* gibi adların sayıları daha azdır.

2.1.4. Miktar (Nicelik) Bildiren Zarflar

Miktar (nicelik) zarfları, metinde 32 kez (% 7,9) kullanılarak belirgin bir sıklık oluşturmamıştır. Eserin genelinde üslup belirleyicilik açısından bir değer oluşturmuyor gibi görünse de dildeki genel kullanım alanı ve okuyucuda bıraktığı etki göz önünde bulundurulduğunda bu tür zarfların değerlendirme dışında tutulmaması gerekmektedir. Sonuçta yazarın durum, zaman, yer-yön zarflarını tercihi bir bakıma dilin doğasının getirdikleriyle de ilişkilidir. Miktar (nicelik) zarfları, bu dil birimleri kadar yaygın kullanım alanlarına sahip değillerdir. Eldeki metin de bunu gösterir niteliktedir. Ayrıca bunların, yazarın anlatımına belirgin bir kanıtlayıcılık unsuru kattığı görülmektedir. Söz konusu kanıtlayıcılık, yazarın sınır ve derece kavramlarında sergilediği keskinlikle kendini göstermektedir. Büyük çoğunlukla *az, biraz, çok, fazla* gibi “aşırılık”; *daha* gibi “üstünlük”; *en* gibi “en üstünlük” bildiren miktar (nicelik) zarflarını tercih eden yazarın bu konuda yöneldiği dağılım ve çeşitlilik sınırlılığı de dikkat çekicidir.

“Çünkü şeytani ondan daha çok seviyorsun?” dedi Ali. (87. s.)

Onun insanı en iyi biçimde temsil ettiğine inanırız. (88. s.)

“Biraz daha yakın olduğu biri yok muydu?” dedim. (91. s.)

2.1.5. Diğer Zarflar

Metinde belirgin bir sıklık değerine erişememiş ancak metnin anlatım bütününe üslup oluşumu açısından kısmen de olsa katkı sağlayan değişik türlerde zarflar bulunmaktadır. Bunlardan *neden (sebe)* bildiren zarflar, neden-sonuç ilişkisinin doğasında bulunan kanıtlama, doğrulama, bilgiye dayandırma işlevlerini üstlenmeleri açısından önemli rol oynamaktadırlar. Metnin içeriğini ve kapsamını oluşturan cinayet eyleminin sorgulama ve araştırma boyutunda,

nedenlik zarflarının sözü edilen kanıtlanabilir ve doğrulanabilir bilgiye dayandırma işlevlerinden yararlanmıştı.

Genç kız aldığı bıçak yaralarından ölmüştü. (84. s.)

“Ben Başkomiser Nevzat, Resul’ü niçin aramıştınız?” (93. s.)

Onu tutuklamaya gittiğimizde Abdülbaki hâlâ suçunu inkâr edip duruyordu. (95. s.)

Karşılıklılık ve araç / aracılık (vasıta) bildiren zarflardaki bilinçli tercihler de dikkat çekicidir. En az iki kişinin bir eyleme yöneldiğini gösteren karşılıklılık bildiren zarflar, eylemdeki yargıyı gerçekleştiren canlı kahramana / özneye ve öznenin durumuna ne kadar önem verildiğini gösterir. Ayrıca eylemdeki iş, oluş, hareketin durumu öne çıkarılırken araç / aracılık bildiren zarfların ya araç gereç ya da organ / vücut bölümü adlarından seçilmesi, incelemenin ad ve sıfat bölümlerindeki aynı türden yoğunluk dikkate alındığında oldukça dikkat çekicidir. Yazar, her fırsatta bu sözcükleri öne çıkararak metnin anlatım bütününe katkıda bulunmuştur.

“Bilmiyorum,” dedim, sonra hâlâ kapının yanında dikilen Abdülbaki’ye döndüm *“Onunla en son ne zaman görüşmüştünüz?”* (79. s.)

“Büşra’yla hiç konuşmadınız mı, onu ikna etmeye çalışmadınız mı?” (82. s.)

“Biriyle kavga mı ettin?” diye sordum. (86. s.)

“Motosikletle rahatça İstanbul’a uğrayıp Bursa’ya dönebilirsin.” (87. s.)

Çiçekbozuğu geniş suratını koyu renk bir sakalla gizlemeye çalışıyordu. (85. s.)

Kuşkulu gözlerle yüzümüze baktı. (86. s.)

2.2. Bağlaçlar

Eş görevli ya da birbirleriyle ilgili sözcükleri, sözcük öbeklerini, tümceleri bağlamaya yarayan, bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı sağlayan öğelere *bağlaç* adı verilir (Atabay vd., 2003: 125). Kononov, bazı sözcük türlerinin bağlaç görevini üstlenebileceğini belirtir⁸ (akt. Atabay vd., 2003: 125). Bağlaç görevindeki bazı sözcük / sözcük öbekleri, sözdizimsel cümle çözümlenmelerinde genellikle zarf tümlecî görevini yüklenirler. Bu durumun oluşmasında iki sözcük türünün anlamsal işlevlerinin yakınlığı etkin rol oynar. Aşağıda da inceleneceği üzere bazı bağlaçlar, zarflar gibi yüklemdeki iş, oluş, hareketle durum, zaman, nedenlik vb. anlamsal ilişki kurmaktadır. Buna karşın “eş görevli ya da birbirleriyle ilgili sözcük, sözcük öbekleri, özellikle tümceleri bağlayan; bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı sağlayan” bağlaç sözcük birimi, kendi kategorisinde üstlendiği anlam ve biçim görevlerine göre değerlendirilmiştir.

⁸ Kononov’a ait *Grammatika Sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka* (Moskova, 1956) adlı eser *Çağdaş Türk Edebî Dilinin Grameri* adıyla Türkçeye çevrilmiş, ancak yayımlanmamıştır. Çeviri metni, TDK kitaplığında bulunmaktadır (Korkmaz, 2002: 44).

Metin kurgusunda kavram, varlık, yargı vb. unsurlar arasında bağlantı kurmak oldukça önemlidir. Her dil birimi, birbiriyle bir şekilde bağlantı hâindedir. Bu bağlantıyı anlamsal ve biçimsel bir bütünlük içinde kurmaya yarayan bağlaçlar; yazarın duygu, düşünce ve gözlemlerine akıcı ve tutarlı bir bütünlük kazandırır. Bağlantısı kurulacak en az iki unsur isteyen bağlaçlar, yazarın üslubuna özellikle cümleleri bağlarken etki ederler. Genellikle cümlenin başında kullanılan bu türden bağlaçlar, biçimce geçtikleri cümleye ait gibi görünseler de anlamca bir köprü gibi bağladıkları cümlelerdeki yargıların her ikisinin de yönetimi altında sayılırlar.

Dilde bağlaçlar, işlev ve görev açısından oldukça zengin bir kullanım alanına sahiptir. Genelde sözcük ve sözcük öbekleri arasında ilişki kuran *sıralama*, *denkleştirme-karşılaştırma-seçme*, *pekiştirme*, *nöbetleşme* vb. işlevli bağlaçların yanı sıra *açıklama*, *neden-sonuç*, *karşıtlık*, *özetleme*, *üsteleme* vb. gibi anlamsal yüklerle yargı / cümleleri birbirine bağlayan bağlaçlar da bulunmaktadır (Korkmaz, 2009: 1104-1134). Bu bağlaçların geçtikleri yerde bıraktıkları etki ve böylece oluşan sıklık ve dağılım, yazarın metinde sergilediği kişisel dil kullanımıyla doğrudan ilişkilidir. Bağlantıların hangi anlamsal olanaklar aracılığıyla gerçekleştiğinin belirlenmesi, anlatım bütünü belirlenmesine kolaylık sağlayacaktır.

Metinde 124 bağlaç görevinde sözcük kullanılmıştır. Bunların işlevsel sıklık ve dağılımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: Bağlaçların istatistiksel görünümü

Açıklama bildiren bağlaçlar	27	% 21,7
Pekiştirme bildiren bağlaçlar	23	% 18,4
Karşıtlık ilişkisi oluşturan bağlaçlar	22	% 17,7
Zaman bildiren bağlaçlar	16	% 13
Sıralama bildiren bağlaçlar	11	% 8,9
Seçenek sunma bildiren bağlaçlar	8	% 6,5
Üsteleme (ekleme) bildiren bağlaçlar	7	% 5,7
Neden-sonuç ilişkisi oluşturan bağlaçlar	7	% 5,7
Benzerlik bildiren bağlaçlar	2	% 1,6
Özetleme bildiren bağlaçlar	1	% 0,8
TOPLAM	124	% 100

Metindeki bağlaçların pek çok işlevi bulunmaktadır. Bu işlevlerden bazıları birbiriyle oldukça yakın ilişkiler içindedir. Sıklık açısından en üst sırada yer alan açıklama bildiren bağlaçlar ile üsteleme (ekleme) bildirenler yazarın aktardıklarını ayrıntılandırma, açıklığa kavuşturma, çoğaltma konusunda önemlidir. Yazarın bu yolla duygu ve düşüncelerini daha açık bir biçimde ifade etmeye yöneldiği söylenebilir.

Koku o kadar iğrençti ki, Ali sıkıntıyla kısılmış gözlerini yüzüme dikerek, “Ceset mi kokuyor?” diye söyledi. (79. s.)

Kaan kırk bir yaşındaydı. Yani Büşra’dan yirmi yaş kadar büyüktü. (85. s.)

Bunu öğrenince zavallı abim öfkeden deliye döndü. Hatta çaresizliğinden onu dövmeye kalktı. (83. s.)

Eş değerli dil birimlerini sıralayıp bağlayan “da ... da” bağlacının, kimi durumlarda ilk unsuru düşürülüp sadece ikinci unsuru kullanılmaktadır. Bu durumda “da” bağlacı, bir yandan derin yapıda dolaylı yolla verilen bilgiyi yüzey yapıdakine bağlarken diğer yandan ardına geldiği unsuru önemli bilgi konumuna yükseltir. Yazarın önemseddiği yapıyı öne çıkarmasının bir göstergesi olan bu kullanım, dildeki yaygınlığına koşut olarak metinde de sıkça kullanılmıştır. Bazı kişi, nesne, zaman, mekân ve eylemler, hemen artlarına bu bağlaç getirerek öne çıkarılmak istenmiştir. Bir tür vurgulama yolu olarak da değerlendirilebilecek bu tercihin genelde kişilere yöneldiği görülmektedir. Metindeki bu seçimin yansıtıldığı 23 bağlacın 12’si kişi göstereninin ardındadır.

“Bilmiyorum. Komşulara sordum, onlar da bilmiyor.” (85. s.)

Ben de tıpkı onun gibi sakın sakın gülümseyerek, “Sizi böyle sorguladığımız için kusura bakmayın,” dedim. (94. s.)

Yalan söylediğini biliyorduk, kendisi de biliyordu. (94. s.)

Yazarın bağlaçlar aracılığıyla sıkça yararlandığı bir diğer ilişki karşıtlıktır. Metinde karşıtlık ilişkisi “ama” bağlacıyla oluşturulmaya çalışılmıştır. Temelde birbirine karşıt iki duygu, düşünce ya da durumu bağlayan bu bağlacın ayrıntıya inildiğinde karşıtlık ilişkisini çeşitli işlevlerin desteğiyle oluşturduğu gözlenmektedir⁹. Karşı çıkma, beklenen olumluluğu olumsuzlaştırma, çaresizlik anlamlarının belirginleştiği yapıların yoğunluğu, okuyucuda duygusal dalgalanmalara yol açmaktadır. Tepki, beklenti, hayal kırıklığı içerikli duygu yüklü çağrışımlar, metnin anlatım bütününün oluşturan anlamsal çerçeveye hizmet etmektedirler.

Ertesi gün gelip almasını söyledim. Ama gelmedi. (79. s.)

Umudumuz kırılmıştı ama araştırmayı sürdürdük. (92. s.)

⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Üstünova, 2006: 80.

Sizi böyle sorguladığımız için kusura bakmayın,” dedim. “Ama biliyorsunuz, görev.” (94. s.)

Metinde bağlaçların kurduğu bir diğer anlamsal ilişki zamandır. Bu bağlaçların metne yaptığı etki, zaman düzleminde sıra bilgisinin öne çıkarılmasıdır. Art arda oluşturulan iki yargı / cümle, öncelik sırasına göre dizilir. Zaman kurgusu oluşturulurken *önce, sonra, ardından* bağlaçlarından yararlanılarak belirgin bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır.

Katil önce başına vurup, sonra yere bağlamış olmalıydı. (81. s.)

Merkeze döner dönmez, önce Bursa Emniyeti'nden eski ahabım Başkomiser Faik'i aradım. Durumu anlatınca, “Merak etme,” dedi. “Herifi en kısa zamanda sana postalarım.” Ardından, Kızılay'da çalışan ama gerçekte Milli İstihbarat Teşkilatı'nın elemanı olan Tarık'ı aradım. (84. s.)

Önce şaşkın, sonra tehditkâr bakışlarını yüzümüze dikerek oturduğu iskemleden kalktı. (90. s.)

Sıralama, seçenek sunma, neden-sonuç ilişkisi, benzerlik, özetleme bildiren bağlaçlar metinde belirgin bir sıklıkta kullanılmamıştır.

2.3. Edatlar

Edatlar, tek başlarına anlamları olmayan ve bu şekilde kullanılmayan görevsel dil birimleridir. Ekler gibi artlarına geldikleri adları, çeşitli anlam ve görevlerle donatarak işleme sokarlar. Eldeki metinde sıklıkları oldukça azdır ve sözcüksel birimler bir bütün olarak ele alındığında önemli bir üslup belirleyicilik sergilemedikleri görülmektedir. İşlevsel açıdan da ekler gibi öbek oluşturdukları dil birimlerini yüklem ad, sıfat, zarf gibi görevlerde bağladıkları için bu sözcük türlerinin anlam ilişkilerinde değerlendirilmişlerdir. Örneğin *Bir ay önce vefat eden Resul Abimin kıızıydı.* (81. s.) cümlesinde “bir ay” sıfat tamlamasından oluşan ad görevindeki sözcük öbeğinin ardından gelen “önce” edatı, “bir ay önce” edat öbeğini kurarak söz konusu adla yüklem arasında zarf görevinde bir zaman ilişkisi kurmuştur. Edatın çeşidi, yüklemle kurulan ilişkide önemlidir. Her ne kadar sayıları az olup üslup belirleyicilik sergilemese de kurulan anlam ilişkisine doğrudan etki ettikleri için önemleri yadsınamaz.

Metinde toplam 48 edat kullanılmıştır. Bunların kurdukları edat öbeklerinin az bir kısmı (4 örnek) ad görevini üstlenmişken önemli bir bölümü çeşitli türlerde sıfat (11 örnek) ve zarf (33 örnek) ilişkisi kurmuştur. Sıfat ilişkisi kuranlar niteleme (11 örnek), zarf ilişkisi kuranlara zaman (12 örnek), durum (10 örnek), nedenlik (6 örnek) ve yer-yönelme (5 örnek) bildirmişlerdir. Anlatım bütününe hizmet eden ve diğer bölümlerde ayrıntılı olarak irdelenen bu ilişki türlerinin edatlar aracılığıyla desteklendiği vurgulanmalıdır.

Koku o kadar iğrençti ki, Ali sıkıntıyla kısılmış gözlerini yüzüme dikerek, “Ceset mi kokuyor?” diye söyledi. (79. s.)

“Eşyalarının arasında not defteri, günlük gibi bir şey bulamadık.” (89. s.)

“Nefise Yengemi üç yıl önce bir trafik kazasında kaybetmiştik.” (82. s.)

Kısa bir suskunluktan sonra, “Allah rahmet eylesin,” dedi. (93. s.)

Afişe göre, bugün Bursa’da konserleri vardı. (83. s.)

Ali gitaristin adını not ederken, “Abiniz Almanya’da çalıştığına göre epeyce bir dünyalığı olmalı,” diye sordum. (83. s.)

Kaan’ı DNA tespiti için Adli Tıp’a yolladık. (89. s.)

“Bizimle Adli Tıp’a kadar gelip küçük bir teste katılmanızı istiyoruz.” (95. s.)

2.4. Zamirler

Adların yerini tutarak kişi ya da nesnelere temsil ya da işaret yoluyla karşılayan dil birimleridir. Dilde zamirlerin sayısı oldukça sınırlı olmasına karşın her adın yerini tutabildikleri ya da işaret yoluyla her adı gösterebildikleri için kapsamlı çok geniştir (Korkmaz, 2009: 399). İşletimde adlar gibi hareket ederler, üzerlerine ad işletme eklerini alabilirler.

Metinde 540 zamir örneği geçmektedir. Bunların içinde kestirilebilir ve tamamlanabilir eksilteler önemli bir oran oluşturmaktadır. Yüklemde yer alan kişi ekinin gönderme yaptığı kişi zamiri, genellikle yüzey yapıda gösterilmez. Örneğin, *Karanlık olduğu için gösterdiği yerde hiçbir şey göremiyorduk.* (80. s.) cümlesindeki {-k} birinci teklik kişi eki / dil bilgisel öznenin göndermede bulunduğu sözlüksel öznenin (biz) derin yapıda bırakılışı, kestirilebilir olma özelliği nedeniyledir. Bununla birlikte iyelik öbeklerinde tamlanan unsurunun işaret ettiği kişiye bağlı tamlayanların, çoğu zaman eksiltiye bırakıldığı bilinir. *Konserimi yarıda kestiniz.* (85. s.) vb. Dil, tasarruf ilkesi ve gereksiz tekrarın doğuracağı estetik bozukluktan ötürü bunu neredeyse sistemli bir kural hâline getirmiştir¹⁰. Böyle bir eğilime karşın bazı durumlarda söz konusu kişi ve iyelik zamirlerinin yüzey yapıda sunulması da sebepsiz görünmemektedir. Burada yazarın söz konusu dil birimlerini bilinçli bir şekilde yüzey yapıya taşıyarak vurguladığı izlenimi oluşmaktadır.

Metinde kullanılan 540 zamirin 340’ı kişi, 110’u iyelik zamiridir. Bu iki zamir türü birlikte toplam zamir kullanımının % 83’ünü oluşturmaktadır. Bunların üslup açısından belirleyicilikleri yüzeye taşınma sıklıklarında aranır. Metinde yüzey ve derin yapı birlikte ele alındığında en fazla *ben* (160 kez) ve *biz* (72 kez) birinci kişi zamirlerinin kullanıldığı görülmektedir. “Ben (birinci tekil) anlatıcı” bakış açısının bir yansıması olarak beliren bu

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi edinmek için bakınız: Aydın, 2011.

yoğunlukta ilgili dil birimlerinin yüzeye taşınması oran olarak düşük, ama toplam sayı açısından belirli bir seviyenin üzerindedir. “Ben” 22 kez, “biz” 14 kez yüzeyde sunulmuştur. Bunu 35 kullanımın 23’ünü yüzeye taşıyan “o” kişi zamiri izler. “O” üçüncü kişi zamiri dilde belirsiz kişiye gönderme yapabilmekle birlikte temsil ettiği kişinin sürekli tekrar edilmesinin yaratacağı estetik kusuru önlemek adına da kullanılır. Metinde “o” kişi zamirinin tamamen metin içinden yola çıkılarak belirlenebilen, bilinen kişileri karşıladığı görülmektedir.

Eserde yüzey yapıda kullanılan kişi zamirlerinin hem yüklemdeki eylemi gerçekleştiren / özne görevinde hem de eylemden etkilenen / nesne görevinde kullanıldığı görülmektedir. Yazarın zaten yüklemdeki kişi ekiyle tanımlanabilen özneyi bilinçli bir biçimde yüzey yapıda göstermesi önemlidir. Bu türden 29 kullanımın 19’u “ben” ve “biz” kişi zamirleri üzerindedir ve bu da eylemi gerçekleştireni vurgulaması açısından birincil kişinin anlatımda önemsendiğinin bir göstergesi sayılabilir.

“Ben onu nerede bulacağımı biliyorum Amirim,” diye atıldı Ali. (83. s.)

“Onu ben öldürmedim. Ben konser için Eskişehir’e gitmiştim.” (87. c.)

“Biz bunlardan değiliz. Biz şeytanın kötü olduğuna inanmayız.” (88. s.)

Yüzey yapıdaki kişi zamirlerine yüklemdeki eylemden etkilenen / nesne görevi yüklenmesiye genellikle “o” ve “onlar” üçüncü kişi zamirleri aracılığıyla olmuştur. Yazarın kişileri eylemi gerçekleştirmenin yanı sıra eylemden etkilenen olarak da kullanması anlatımda kişi odaklılık sergilendiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu üçüncü kişi zamirlerinin gönderme yaptığı gösterilenlerin metnin diğer yerlerinde açık olarak belirtilmesi, yazarın gereksiz tekrarın önüne geçerek okuyucuyu sıkmak istememesinden kaynaklanabilir.

“Hatta çaresizliğinden onu dövmeye kalktı.” (83. s.)

Üstelik elimizdeki bu bilgilerle onu tutuklayamayacağımız da biliyordu. (94. s.)

“Peki, ben onlara söylerim,” diyerek kapattım telefonu. (93. s.)

İyelik zamirlerinde toplam 110 kullanımın içinde sadece 5’i yüzey yapıya taşınmıştır. Yazarın iyelik öbeklerindeki aitlik-sahiplik ilişkisini oluştururken ait olan kişiyi öne çıkarmaya gerek duymadığı görülmektedir. Ancak derin yapıda da olsa yine “benim” ve “bizim” birinci kişi iyelik zamirlerinin büyük bir farkla (toplam 91 kez) sıkça kullanıldıklarının altı çizilebilir.

Metinde sıklık açısından kişi ve iyelik zamirlerini, işaret zamirleri izler. 21 kez “bu”, 19 kez “o”, 11 kez “bunlar”, 1 kez de “onlar” kullanılmıştır. “O” işaret zamiri, genellikle cümlenin öznesinin belirsiz kılındığı, bağlamdan hareketle gerçek göstergenin belirlenemediği durumlarda derin yapıda görülmektedir. “Bu” ve “bunlar” zamirleriye gereksiz tekrarı önlemek adına metnin herhangi bir yerinde geçmiş olan yapıyı işaret yoluyla temsil etmekte

kullanılmıştır. Bu işaret, metinde okuyucunun bildiği varsayılan bilgiyi gösterdiği için en yakını gösteren “bu” ve “bunlar” zamirleriyle sağlanmıştır. Hem yüzey hem de derin yapıda çoğunlukla nesneyi karşılamışlar, bazen de özneyi temsil etmişlerdir.

“Bana bunları neden soruyorsunuz?” diye bağırdı. “Neler oluyor?” “Bunu sen söyleyeceksin arkadaş” dedim. (86. s.)

Bunlar şeytana tapıyorlarmış. Bunu öğrenince zavallı abim öfkeden deliye döndü. (83. s.)

Ama bilmediği bir şey vardı: O da Büşra'nın tırnaklarının arasındaki deri parçası. (94. s.)

Dilde soru sorma stratejilerinden biri olarak tercih edilen soru zamirleri, metinde yer yer kullanılmıştır. Sorgulama ve araştırma içerikli anlatıma özellikle diyaloglar aracılığıyla destek verildiği görülmektedir. Bu destek genellikle soru-cevap cümleleriyle sağlanmış, sorulan sorular konunun odağının belirli noktalara yöneltilmesine yol açmıştır. İşte burada soru zamirleri devreye girmiş, ne tür bilgi isteniyorsa o görevde soru zamiri kullanılmıştır. Metinde genellikle nesne bilgisi isteyen “ne” ve “neler” ile özne bilgisi arayan “kim” tercih edilmiştir.

“Kim bu Kaan?” diye sordum ilgiyle. (83. s.)

“Evindeki ayin için hazırlanmış o yıldıza ne diyeceksin?” (88. s.)

“Bana bunları neden soruyorsunuz?” diye bağırdı. “Neler oluyor?” (86. s.)

2.5. Ünlemler

Ünlemler kimi zaman sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi, ansızın beliren duyguları, kimi zaman da birtakım doğa seslerini yansıtmaya yarayan sözcüklerdir. Ünlem ya da ünlem gibi kullanılan anlatımlar ya duygusal sözcüklerdir ya da seslenmeye, çağırmaya yarayan öğelerdir (Atabay vd., 2003: 155). Metinde en az kullanılan sözcük türü ünlemlerdir ve genel olarak üslup belirleyicilik sergilememişlerdir. Ancak kullandıkları az sayıda yerde genelde seslenme / hitap işlevi üstlendikleri görülmektedir. Bunlar da diyalog cümlelerinde geçmektedir.

“Duydunuz mu Amirim, şeytana tapanlar da çeşit çeşitmiş.” (87. s.)

“Bak delikanlı,” dedim, “bize gerçekleri anlatsan iyi olur.” (91. s.)

“Ne demek efendim, kanuna saygılıyız. Şeriatın kestiği parmak acımaz.” (94. s.)

2.6. Eylemler

Metinde üslup açısından belirleyiciliği değerlendirilecek son sözcüksel birim eylemdir. Eylemler, en basit ve temel tanımıyla dilin iş, oluş, hareket bildiren birimleridir. Sözlüksel boyuttaki üslup belirleyicilikleri, anlamsal içeriklerini belirleyen birtakım özelliklerde saklıdır.

Sahip oldukları birtakım özellikleri bağlamsal kullanımlarla metne yansıtan eylemler, adlar (özellikle cins adlar) gibi bazı kavram alanlarında öbekleşerek belirli bir sıklık düzeyine erişip üslup aracı olurlar.

Eylemlerin metne sunduğu anlamsal katkı, eylemi işleme sokan eklerin her birinin üstlendiği belirgin görevlerden ötürü sözcük birimi tabanlı bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Başlı başına daha geniş bir çalışmanın konusu olduğu için burada eylem işleme ekleri tek tek irdelenmeyecek, son aşamada eylem görevindeki sözcüğün yazarın kişisel dil kullanımında yansıttığı anlatım özellikleri gösterilmeye çalışılacaktır ¹¹.

Eylemler, çok geniş bir kavram hazinesi barındırarak birbirinin içine geçmiş pek çok anlamsal özellik yansıttıkları için diğer sözcük birimlerde olduğu gibi belirgin başlıklara kolaylıkla ayrılammaktadır¹². Bu yüzden inceleme kolaylığı sağlayabilmek adına birbirine yakın özellikler, tek başlık altında toplanmaya çalışılmıştır. Böylece ortaya kabaca sekiz kavram alanı çıkmıştır. Bunların sayısal dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: Eylemlerin istatistiksel görünümü

İfade etme, konuşma, söyleme, anlatma vb. bildiren eylemler	294	% 35,1
Hareket gösteren eylemler	165	% 19,7
Durum ve oluş bildiren betimlemeli eylemler	155	% 18,5
Bilgi edinme, öğrenme, sorma, araştırma, soruşturma, inceleme vb. bildiren eylemler	87	% 10,4
Sevgi, nefret, acıma, mutluluk, inanç vb. duygu bildiren eylemler	51	% 6,1
Duyulara yönelik eylemler	37	% 4,5
Karşılıklı iletişim kurmaya yönelik eylemler	28	% 3,4
İstek, rica, emir bildiren eylemler	19	% 2,3
TOPLAM	836	% 100

Metinde kullanılan 836 eylemden 294'i yani yaklaşık dörtte biri ifade etme, konuşma, söyleme, anlatma vb. bildiren eylemdir. Bu sonucun çıkmasındaki en önemli etken; anlatıcının

¹¹ Eylemi işleme sokan çatı ekleri, olumsuzluk eki, eylemsi ekleri, soru eki, zaman, kip ve kişi eklerinin yanı sıra eylemlerin kılınış ve görünüş özellikleri çalışmanın dışında tutulmuştur.

¹² Bu konuya güncel bir çalışmada dikkat çekilmiştir. Türkçe fiil çalışmaları, özellikle fiil semantiği çalışmalarında, Johanson'un geliştirdiği modele dayalı çalışmalar hariç tutulursa, geleneksel çizginin dışına çıkılmadığını söyleyen Erdem, bu durumun aşılamamasının en büyük nedeni olarak Türkçe fiil çalışmalarının ayrıntılı olarak işlenmemiş ve fiillerin sınıflandırılmamış olmasından kaynaklandığını ileri sürer (Erdem, 2016: 198-199).

iç cümleler aracılığıyla aktardığı konuşma / diyalog cümlelerini, temel cümlenin yüklemine söz konusu eylemlerle bağlama zorunluluğudur. Bu zorunluluk karşısında yazar, iki seçeneğe yönelmiştir:

1. Bu türden eylemlerin yüzey yapıda sıkça tekrar edilmesinin yaratacağı tekdüzeliğe önlem olarak bunları çoğu zaman derin yapıya itmek: Nitekim yazar, konuşma cümlesini / iç cümleyi temel cümleye bağlama görevini en çok yüklediği *demek* eylemini çoğu zaman derin yapıda bırakmıştır. Toplamda 230 kez kullanılan *demek* eylemi yalnızca 47 yerde yüzeye taşınmıştır.

2. Aynı kavram alanına giren yakın anlamlı, eş görevli eylemleri tercih ederek çeşitlilik oluşturmak: Geriye kalan 64 eylem; *söylemek, konuşmak, eklemek, murıldanmak, yinelemek, anlatmak, yanıtlamak, sözünü kesmek, okumak, söz etmek* vb. çeşitli sözcüklerden oluşmaktadır.

“Üç gün önce konuşmuştum,” dedi adam hüüzünlü yüzünü kaplayan kırışmış, uzun sakalını karıştırarak. (79. s.)

Soruyu soran Ali’ydi. Eliyle az önce girdiğimiz dairenin kapısını işaret ederek yineledi: “Zilin üstünde Başak yazıyor.” (82. s.)

Kasasını aramak istediğimizi söyleyince bir an yüzü karıştı. (94. s.)

Özne tarafından gerçekleştirilen eylemin hareket bildirmesi, belirgin bir aksiyon alanı oluşturma amacı güdüldüğünü göstermektedir. Anlatımın akışı için oldukça uygun bir malzeme olarak değerlendirilebilecek *gelmek, gitmek, kalkmak, dönmek, yürümek, yaklaşmak* vb. hareket gösteren eylemler, metinde sıkça kullanılmıştır. Bizce, okuyucunun zihnini canlandırarak harekete geçirmeyi planlayan yazar, böylece anlatıma akıcılık ve dinamizm kazandırmıştır. Hareket içerikli eylemlerin özellikle mekân, yer, yön ve araç gereç kavram alanına giren sözcüklerle birlikte kullanılması, yazarın hareket unsuruna bu kavramlar üzerinden yöneldiğini göstermektedir. Bu durum, üslup oluşumunda beklenen bütünlük ve tamamlayıcılık ilkesine uygun düşmektedir.

Ertesi gün gelip almasını söyledim. Ama gelmedi. Gelmeyince telefon ettim. Telefon yanıt vermedi. Defalarca aradım. Yanıt alamadım. Kalkıp eve geldim. (79. s.)

Abdülbaki saygıyla yanıma yaklaşarak, yalvaran gözlerle yüzüme baktı. (81. s.)

“Onu ben öldürmedim. Ben konser için Eskişehir’e gitmişim.” (87. s.)

Metinde öznenin hareket içinde algılanmasına yönelik seçimlerle hemen hemen aynı oranda durum ve oluş bildiren eylemlere yer verildiği gözlenmektedir. Yazarın bu iki temel anlatım olanağı arasında denge kurarcasına bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Hareket gösteren eylemlerle sağlanan akıcılık, *olmak, ölmek, yaşamak, kalmak, geçinmek, oturmak* vb. durum ve oluş bildiren eylemler aracılığıyla durağan bir anlatıma dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Okuyucu, zaman ve mekândaki geliş gidişlerden bu eylemlerin etkisiyle sabit noktalara yönlendirilmiştir. Öznenin aktiflikten durağan konuma geçirilmesi, betimlemeli anlatıma da geniş bir olanak sağlamıştır¹³. Durağan anlatımda okuyucunun mekâna, zamana ve eşyaya odaklanması, bu sırada onların çeşitli özelliklerini algılamaya çalışması olağan bir sonuçtur.

“Zaten ne olduysa yengemin ölümünden sonra oldu.” (82. s.)

Genç kız aldığı bıçak yaralarından ölmüştü. (85. s.)

“Rahmetli Resul ikinci kattaki geniş dairede kalıyormuş.” (92. s.)

Sıklık açısından belirli bir yoğunluk oluşturan bir diğer öbek; bilgi edinme, öğrenme, sorma, araştırma, soruşturma, inceleme vb. bildiren eylemlerdir. Soru-cevap cümlelerinin yoğun kullanımının bir sonucu olarak görülebilecek bu sıklık oranı, aynı zamanda öykünün türünün tespiti noktasında önemli ipuçları vermektedir. Polisiye öykünün olmazsa olmazlarından sayılabilecek bu türden eylemler aracılığıyla okuyucunun zihni bilgilenme yollarına açılmıştır. Soru sorma, sorulan sorulara cevap arama, araştırma, soruşturma, inceleme, öğrenmeye eğilim göstermenin öne çıktığı bu anlatımda zihinsel akış sürekli kendini göstermektedir. Böylelikle okuyucu zinde tutulmuş, merak unsurunun cazibesi bu türden eylemlerle sağlanmıştır. Ayrıca metne canlılık ve hareket katıldığı da söylenebilir.

“Neyiniz oluyor?” diye sordum. “Yeğenim. Bir ay önce vefat eden Resul Abimin kızıydı.” “Abiniz neden ölmüştü?” diye sordum. (81. s.)

“Şimdi nerede?” “Bilmiyorum. Komşulara sordum, onlar da bilmiyor.” “Ben onu nerede bulacağımı biliyorum Amirim,” diye atıldı Ali; duvardaki afişi gösteriyordu. (83. s.)

Böylece kuşkulandığımız insanların suçlu olup olmadığını test edebilecektik. Tabii, test edeceğimiz ilk kişi gitarist Kaan olacaktı. (85. s.)

Sıklık sıralamasında daha sonraki sıralarda yer alan sevgi, nefret, acıma, mutluluk, inanç vb. duygu bildiren eylemler; duylara yönelik eylemler; karşılıklı iletişim kurmaya yönelik eylemler ve istek, rica, emir vb. bildiren eylemler de genel olarak yazarın öznel tutumunu göstermesi açısından önemli görülebilir. Öykünün kurgusunda kurucu unsur / anahtar rol olarak belirmeseler de anlatımı zenginleştirerek okuyucunun çağrışım dünyasını genişletmeye yardımcı olmuşlardır.

Karanlık olduğu için gösterdiği yerde hiçbir şey göremiyorduk. Kapının yanındaki elektrik düğmesine dokununca içerisi aydınlandı. Buna aydınlanmaktan çok, evin içindeki karanlık ortaya çıktı, demek daha doğru olur. (80. s.)

¹³ Durum fiilleri olarak ifade edilen fiiller öznenin süreklilik gösteren bir durumunu anlatan fiillerdir. Durum fiillerinde özne durağandır, aktif değildir. Hareket hâlinde olmayan bir durum veya takınılan bir tavır ifade eden fiillerdir. Örneğin *uyumak, susmak, oturmak, sevinmek, titremek, yatmak, uzanmak* fiilleri bu türden fiillerdir (Koç, 2012: 66).

“Bunlar şeytana tapıyorlarmış. Bunu öğrenince zavallı abim öfkeden deliye döndü.” (83. s.)

“Onu seviyordum. Onu neden öldüreyim?” “Çünkü şeytanı ondan daha çok seviyorsun?” dedi Ali. (87. s.)

“Bilmiyorum,” dedim, sonra hâlâ kapının yanında dikilen Abdülbaki’ye döndüm “Onunla en son ne zaman görüştünüz?” “Üç gün önce konusmuştum,” dedi adam hüznü yüzünü kaplayan kırışmış, uzun sakalını karıştırarak.” (79. s.)

“Sen de öğrenmek istemedin?” “İstemedim. Bizim aramızda tam bir güven vardı. Söylemek istemiyorsa haklı nedenleri olmalıydı.” (89. s.)

3. SONUÇ ve TARTIŞMA

Dil bilimsel araştırma yöntemlerinin, sağladıkları olanaklarla akademik üslup incelemelerine nesnel zemin oluşturabileceği düşüncesinin esas alındığı bu çalışmada sözcüksel dil birimlerinden zarf, bağlaç, edat, zamir, ünlem ve eylemler, üslup oluşumu açısından incelenmiştir. Bunların sıklık, dağılım ve birleşimlerinin, metnin üslubu üzerinde belirleyici olabildikleri gözlenmiştir. Kapsamlı bir üslup tasvirine ve yorumuna ulaşmada seçmeli dil değişkenlikleri gösteren söz konusu dil birimleri, dikkat çekici özellikler yansıtmaktadırlar.

Bu çalışmada yazarın kişisel dil kullanımı / üslubu belirlenirken zarflar, bağlaçlar, zamirler, edatlar, ünlemler ve eylemlerin metin içindeki bağlamsal kullanımına dikkat edilerek değerlendirme yapılması gerektiği görülmüştür. Buradan hareketle zarfların; durum, zaman, yer-yönelme, miktar (nicelik), nedenlik, karşılıklık ve araç / aracılık ilişkileri kurarak oluşturdukları sıklık oranlarının üslup oluşumunu etkiledikleri gözlenmiştir. Bağlaçların pek çok anlamsal özellik arasından pekiştirme, karşıtlık ve zaman işlevlerinin öne çıkarıldığı görülmüştür. Edatlara metinde çokça yer verilmeyip belirgin bir üslup belirleyicilik sergiledikleri tespit edilmemişse de diğer dil birimleriyle kurulan anlam ilişkilerine doğrudan etki ettikleri anlaşılmıştır. Kişi, iyelik, işaret ve soru içerikli sözcükleri karşılamakla görevlendirildikleri belirlenen zamirlerin özellikle yüzey yapıdaki sıklıkları, önemsenen unsurlara dikkat çekildiğinin bir göstergesi sayılmıştır. Eserde en az yer verilen sözcük türü olan ünlemlerin edatlar gibi üslup belirleyicilik eğiliminin zayıf kaldığı gözlenmiştir. Eylemlerinse ifade etme, konuşma, söyleme, anlatma vb. bildirmek; hareket göstermek; betimleme içerikli durum ve oluş bildirmek; bilgi edinme, öğrenme, sorma, araştırma, soruşturma, inceleme vb. göstermek gibi kavram alanlarında öbeklendiği görülmüştür.

Bütün bu özellikler toplu bir biçimde değerlendirildiğinde dildeki sözcük birimlerinin sıklık, çeşitlilik ve dağılımlarına göre belirli düzeylerde üslup oluşumuna katkılar sundukları sonucuna varılabilir. Sözlüksel dil birimlerinin kategorik, işlevsel ve anlamsal özelliklerinin

üzerinde durulması, bunların sayısal verilerle desteklenen tespitlerle yorumlanması üslup çözümlenmeleri için önemli bir dayanak oluşturacaktır. Üslup konusuna hangi açıdan bakılırsa bakılsın, temel malzeme dil olduğu için dil birimlerini malzeme kabul eden dil bilimsel inceleme metodlarına mutlaka başvurulmalı, dil biliminden destek alınmalıdır. Bilimsel bir çalışmanın esasını teşkil eden nesnellığe ulaşılacak yollardan biri olarak dil incelemesi tabanlı çalışmalar göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKLAR

- ATABAY, N.; ÖZEL, S. ve KUTLUK, İ. (2003). *Sözcük Türleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- AYDIN, H. (2011), “Dilde En Az Çaba İlkesi” Üzerine. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 1, 1, 1-6.
- AYTAÇ, G. (2009). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.
- BENZER, A. (2012), Farklı Bir Zarf Sınıfı: Tutum Zarfları. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 76-84.
- ÇETİŞLİ, İ. (2008). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DELİCE, H. İ. (2012). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- DeVITO, J. (1967). Style and Stylistics: An Attempt at Definition. *Quarterly Journal of Speech*, 53, 3, 248-255.
- DİVLEKÇİ, C. (2008). Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi-II. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIX, I, 223-252.
- ERDEM, M. (2016). Türkçede Fiiller ve Sınıflandırma Sorunları. *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, 11, 20, 185-200.
- İMER, K.; KOCAMAN, A. ve ÖZSOY, A.S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- KAHRAMAN, A. (2012). Üslup (Türk Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 42, 387-388.
- KARAHANCI, İ. (2016). Üslup Belirleme Girişimlerine Dil Verileri Üzerinden Yaklaşmak. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 45, 154-161.
- KARPUZ, H. Ö. (2000). Türkiye Türkçesindeki Zarfların İşlevsel ve Yapısal Özellikleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1, Özel Sayı, 27-43.
- KOCAPINAR, P. (2008). *Cümle Yapısında Yüklem Anlamını Sınırlayan Zarf Tümleçleri ve Yeri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOÇ, O. (2012). Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat* Romanında Üslup Değişkenlikleri. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 4, Temmuz-Aralık, 63-78.
- KORKMAZ, Z. (2002). Türkiye Türkçesindeki Gramer Çalışmaları ve Çalışmaların Günümüzdeki Durumu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, I, 41-60.
- KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- ÖZÜNLÜ, Ü. (2015). Değiş Türlerine Yeniden Bir Bakış. *XI. Uluslararası Dil - Yazın - Değişbilim Sempozyumu (Gönüllülük ve Hoşgörü)*, 13-14 Ekim 2011, Sakarya Üniversitesi, (ed.) İlyas Öztürk - Filiz Şan - Elif Akkan - S. Kürşad Koca - Şaban Köktürk, II, 415-433.
- SARIBAŞ, T. (2001). Nesnellik Öznellik İkileminde Biçembilim ve Düzyazı Çözümlemesi için Bir Yöntem: Sabahattin Ali'nin 'Kağı' Adlı Öyküsü. *Dilbilim ve Uygulamaları*, 2, 81-95.
- TALUN İNCE, A. (2011). Yazımsal Çeviride Biçem Aktarımı Sorunu. *Folklor / Edebiyat Dergisi*, 17, 66, 105-120.
- ULUOĞLU, S. (2015). Dilsel Kişilik (Linguistic Personality), Bireysel Dil (Idiolect) ve Bireysel Üslup (Idiostyle) Kavramlarına Genel Bir Bakış. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 13, 35-42.
- ÜSTÜNOVA, K. (2006). Ama'nın İşlevleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 2006/1, 79-92.
- VARDAR, B. (2001). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- YILDIZ, C. (2003). Üslup İncelemesinde Ortak Yaklaşım Arayışı ve Bir Tahlil Denemesi. *III. Dil, Yazın ve Değişbilim Sempozyumu Bildirileri*, Eskişehir: Birlik Ofset, 567-589.